

УДК 341.1/8

*Л. М. Жовтоніжко**аспірант**Харківського національного університету внутрішніх справ***МІЖНАРОДНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СПІВРОБІТНИЦТВА ЄВРОПЕЙСЬКИХ ДЕРЖАВ У ГАЛУЗІ КУЛЬТУРИ: СТАН НАУКОВОЇ РОЗРОБЛЕНОСТІ ПРОБЛЕМ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ**

Вступ. Через історичні обставини Європейський Союз являє собою сукупність національних культур і віросповідань. Та оскільки в перші десятиліття розвитку європейська інтеграція мала виражений галузево-економічний напрям розвитку, то в основоположних установчих правових актах Європейських Співтовариств не приділялось належної уваги питанню правового регулювання відносин у галузі культури, яке на даному етапі діяльності Європейського Союзу набуває особливої актуальності.

Вивчаючи зазначену проблематику, автор проаналізував праці українських і зарубіжних дослідників, серед яких: Т. Ковальчук, О. Мельничук, Д. Коваль, Дж. Мерріман, В. Лейвз, П. Козловський, Л. Дашевський, М. Брі, І. Хорга, П. Вілкінсон та інші вчені. Водночас комплексне дисертаційне дослідження в сучасній вітчизняній науці міжнародного права на згадану тему відсутнє.

Мета статті полягає у визначенні стану наукової розробленості проблем теорії і практики міжнародно-правового регулювання співробітництва європейських держав і галузі культури та визначенні перспективних напрямків наукових досліджень у цій царині.

Основна частина. Уперше положення про співробітництво у сфері культури з'явилися у Маастрихтському договорі, де їм був присвячений спеціальний розділ. Відтоді культурна політика офіційно стала одним із напрямів діяльності Європейського Союзу (далі – ЄС) і почала розглядатись як фактор економічної та соціальної складової Європи загалом.

Розуміння значення культури як динамічного й конструктивного чинника європейської інтеграції спонукало теоретиків ЄС порушувати питання про принципи спільної культурної політики. Так, М. Брі та І. Хорга в праці «Етнічність та міжкультурний діалог на східному кордоні Європейського Союзу» вказують, що культурне різноманіття, плюралізм і мультикультуралізм є специфічними складовими елементами європейського простору [8, с. 21].

Автори книги «Культурна політика та повсякденне життя» зазначають, що історія Європи складається з переміщення державних кордонів націй, створення нових коаліцій і встановлення співпраці між друзями та колишніми ворогами. Наприклад, лихоліття Другої світової війни збли-

зило європейські країни та стало причиною підписання основоположного договору сучасної Європи – Римського договору 1957 р., що описував співробітництво європейських держав як таке, «що прагне закласти фундамент для більш тісного зв'язку між народами Європи» і «забезпечити економічну та соціальну послідовність своїх країн шляхом спільних дій щодо усунення бар'єрів, які розділяють Європу». Але під цим, з одного погляду, прагматичним союзом, мався на увазі більш широкий сенс – створення політичного та культурного союзу, створення Європи, яка розвиває більш тісні зв'язки між різними людьми й національними державами та підтримує «розквіт культур держав-членів» [7, с. 36].

Водночас існують певні проблеми, що виникають в умовах розвитку інтегрального культурного простору в Європі, серед яких можна виділити такі:

1. Неосяжна культурна диференціація між різними країнами, регіонами й соціальними верствами, яка залежить від занадто серйозних відмінностей у рамках їх економічного розвитку та соціального статусу;

2. Різні етнічні, конфесійні або соціальні конфлікти, які існували в історії та відголоски яких досі присутні у свідомості представників різних націй;

3. Занадто глибока культурна замкнутість, зокрема, відсутність толерантності до інших культур, індивідуальний і груповий егоїзм, а також недостатні можливості для адаптації до інтенсивних соціальних і культурних змін;

4. У багатьох сферах суспільного розвитку не вистачає адміністративних можливостей, необхідних для розвитку партнерських відносин і міжкультурного й мультикультурного обміну, тобто політика у сфері культури часто має декларативний характер і неправильно орієнтована на основні потреби суспільства.

Отже, разом із новими можливостями для більш тісної взаємодії європейських країн з'являються й нові загрози. Як зазначив С. Хантінгтон, «народи й країни схожих культур зближуються, а народи й країни різних культур розходяться» [1, с. 23].

Як результат, сьогодні окреслилося декілька різнопланових підходів до розуміння європейської ідентичності та оцінки її місця в житті Єв-

ропи. Одні автори заперечують право на існування європейської ідентичності, апелюючи до сили національно-політичного елемента, і висувають як визначальну національно-державну ідентичність народів Європи. Інші говорять про виникнення постнаціонального європейського простору, висуваючи концепції «єдиної Європи» або «Європи регіонів», у яких, навпаки, на перше місце висувається європейська ідентичність або європейська регіональна ідентичність і втрачається значення національно-державної ідентичності.

Водночас сучасні тенденції правового регулювання співробітництва європейських держав у сфері культури вказують на розуміння необхідності охоплення правовими нормами усього максимально можливого спектра культурних відносин.

Як зазначає Т. Ковальчук, співробітництво у сфері культури в структурі євроінтеграційних процесів посідає особливе місце в умовах зростаючої взаємозалежності держав. У сучасній Європі поряд із політикою й економікою культура утворює тріаду факторів, що визначають механізм зовнішньополітичної діяльності держав, і справедливо розглядається як невід'ємна й повноцінна частина стратегії дій на міжнародній арені. Нові загрози та виклики, масштабні завдання, що стоять перед європейськими державами у сфері міжнародних відносин в умовах глобалізації, інформаційної революції й прискорення цивілізаційних процесів, надають додаткового значення культурній складовій, відкриваючи більш широкі можливості для культурного співробітництва [5, с. 3].

Цю тему більш детально розглянув В. Лейвз у праці «Міжнародне культурне співробітництво. Міжнародна енциклопедія соціальних наук», у якій він вказав, що недавній поштовх у міжнародному культурному співробітництві є результатом кількох факторів на сучасній міжнародній арені:

1) позитивна роль, що відводиться державами – членами ООН у галузі підтримання миру та в розвитку умов, необхідних для мирного населення;

2) широко поширена думка про те, що підвищення культурного співробітництва може сприяти міжнародному взаєморозумінню й розвитку мирного світового співтовариства;

3) реальність взаємозалежності між усіма країнами в їх розвитку і в необхідності їх доступу до культурних, інтелектуальних і технологічних ресурсів світу;

4) визнання того, що тоді як післявоєнна напруженість та ідеологічні конфлікти не можуть бути вирішені шляхом звернення до сучасної зброї, то вони можуть бути принаймні пом'якшені заохоченням міжнародного взаєморозуміння й поліпшенням добробуту людей за допомогою культурного співробітництва між народами [2, с. 2].

На нашу думку, одним із напрямів такого культурного співробітництва має стати діяльність з удосконалення нормативно-правової бази у сфері збереження культурних цінностей, якій у доктрині міжнародного права приділяють значну увагу як вітчизняні, так і зарубіжні науковці. Серед українських учених дослідженню цієї проблематики приділили увагу В. Акуленко, В. Денисов, О. Мельничук, В. Максимов, В. Мунтян, Ю. Шемшученко, серед зарубіжних науковців – Є. Александров, Л. Галенська, М. Богуславський, С. Молчанов, Л. Прессуїр, І. Сейдел-Хохенвелдерн та інші. Проте, як вказують самі вчені, питання визначення правового режиму об'єктів культури, що становлять загальнолюдську цінність, тобто об'єктів всесвітньої спадщини, є недостатньо висвітленими в науці міжнародного права.

Важливість даної теми викликана тим фактом, що причиною усвідомлення важливості регулювання відносин у сфері культури стало занедбання чи не найдорожчого, що є в будь-якої країни, будь-яких народів – історичного культурного надбання предків.

Особливо це проявилось, як не дивно, не під час військових дій, а під впливом бажання накопичення капіталу через предмети культурного характеру, що у свою чергу проявляється, як зазначав Дж. Мерріман, через різні образи мислення щодо культурних цінностей. На основі своїх досліджень він зробив висновок, що таких образів існує два:

1) відношення до них як до спільного культурного надбання людства;

2) відношення до них з точки зору ринкових відносин, тобто як до товару.

Приділяючи більше уваги другому образу, котрий базується на ринкових відносинах, дослідник визначає його як такий, що надає націям особливі можливості, оскільки присвоює національний характер об'єктам, незалежно від їх місцезнаходження або власності, а також узаконює національний експортний контроль і вимагає репатріації культурних цінностей. За цим образом мислення, світ поділяється на ресурсні нації і нації ринку. У ресурсних народів постачання бажаних культурних цінностей перевищує внутрішній попит. Такі країни, як Єгипет, Греція та Індія є очевидними прикладами ресурсних народів. Вони багаті культурними артефактами, виходячи за межі будь-якого можливого локального використання. У ринкових країнах попит перевищує пропозицію. Франція, Німеччина, Швейцарія є прикладом таких країн. Попит на культурні цінності в країні ринку заохочує експорт із ресурсних країн. Коли, як це часто (але не завжди) буває, ресурсна нація відноситься до бідних, а нації ринку – до багатих, необмежений ринок стимулюватиме чистий експорт культурних цінностей

[6, с. 833]. З іншого боку, це створює умови для незаконних операцій щодо предметів культури, тобто контрабанди.

На нашу думку, слід гармонізувати ці два погляди на культурні цінності через створення належної системи міжнародних нормативно-правових актів для правового регулювання відносин між державами в галузі культури на прикладі експорту та імпорту творчих доробків і предметів культурної спадщини.

Ми вважаємо, що систематизацію нормативно-правової бази слід розпочинати перш за все з докладного визначення понять результатів культурної діяльності людини, що уможливить більш точну їх оцінку з духовної точки зору і забезпечить збереження творів майбутніх «Ван Гогів» уже в теперішній час.

Сьогоднішній стан справ у даній сфері можна охарактеризувати виходячи з викладів Д. Ковалю, який вказує на те, що поняття «культурні цінності» в міжнародному праві сьогодні точно не визначене. Спроби детермінувати його нормативно закінчувалися складанням переліку об'єктів, що можуть виступати у ролі культурних цінностей. Саме тому велика увага приділяється проблемі чіткого визначення поняття «культурні цінності» та його змістового наповнення. Цінності – філософський термін, що є виразом суті буття. У правовій площині цінності перетворюються на майно або власність. У зарубіжному законодавстві, літературі та правозастосовній практиці термін «цінності» не вживається для позначення матеріальної складової культури. Він замінений поняттям «property», що дослівно означає «власність» [3, с. 226]. Через такі, на перший погляд, незначні деталі досить важко розробити єдину систему норм права для міжнародно-правового регулювання відносин у сфері культури та усунути наявні проблеми в даній галузі міжнародних відносин.

Реалізація особистості неможлива без культурного елементу, що відкриває нові горизонти для творчості. Юристи-міжнародники неодноразово звертали увагу на те, що важливе місце в культурній політиці європейських країн належить питанням культурних прав, дотримання яких сприяє різноманіттю та багатокультурності Європи. Зв'язок між культурою і правами людини є двигуном для культурного різноманіття, завдяки чому участь громадян в оцінці та реалізації культурної політики є не лише звичайною можливістю реалізації прав, а й характерною ознакою демократії [4, с. 2].

Ще одним важливим питанням, на нашу думку, є пояснення важливості міжнародної нормативно-правової бази у сфері культури серед широкого загалу людей, а особливо молоді, що дає

підставу вказати на необхідність включення до навчальних планів вищих навчальних закладів навчальної дисципліни «Міжнародне культурне співробітництво», якій сьогодні майже не приділяють уваги. П. Вілкінсон з цього приводу пише, що причини відсутності у змісті стандартних підручників з міжнародних відносин положень культурних відносин, культурно-конфліктних відносин, культурного імперіалізму й культурної дипломатії не мають нічого спільного з їхньою відносною важливістю в міжнародній системі: вони радше є відображенням нерівномірного та неповного розвитку даного предмета [9, с. 8].

Висновки. Ознайомлення з працями згаданих у статті науковців дає підстави стверджувати, що хоча окремі практичні питання міжнародно-правового регулювання відносин у сфері культури час від часу все-таки отримують розвиток у рамках самостійних наукових досліджень, у міжнародно-правовій доктрині нині відсутні комплексні, системні дослідження міжнародно-правових відносин європейських держав у галузі культури, зокрема щодо визначення базових міжнародно-правових терміно-понять у сфері культури, характеристики нормативно-правового й інституційного механізмів здійснення європейського культурного співробітництва, створення єдиного Європейського культурного простору тощо.

Література

1. Huntington S. P. The clash of civilizations? Foreign Affairs. Council on Foreign Relations, 1993. Vol. 72. № 3. P. 22–49.
2. Laves W. Home International Cultural Cooperation. International Encyclopedia of the Social Sciences. URL: <http://www.encyclopedia.com/social-sciences/applied-and-social-sciences-magazines/international-cultural-cooperation>
3. Коваль Д. Дефініція поняття «культурні цінності» в міжнародному праві. Актуальні проблеми політики. Одеса, 2014. Вип. 51. С. 225–226.
4. Жорди Паскуаль-и-Руис. Справочник по вопросам участия граждан в формировании культурной политики европейских городов / Пер. Б. Аленьев; общ.ред. Паскуаль-и-Руис Жорди, Драгоевич Саньи; К.: ПФ «Оранта», 2007. 120 с.
5. Ковальчук Т. Культурний фактор європейської інтеграції (на прикладі Європейського Союзу): автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.04. К., 2009. 20 с. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/ard/2009/09ktipes.zip>.
6. Merryman J. H. Two Ways of Thinking About Cultural Property. The American Journal of International Law. Vol. 80. № 4. Oct. 1986. P. 831–853.
7. European Cinema and Television: Cultural Policy and Everyday Life / eds. I. Bondebjerg, E. Novrup Redvall, A. Higson. Palgrave Macmillan, 2015. 265 p.
8. Brie M. Ethnicity and Intercultural Dialogue at the European Union Eastern Border / ed. I. Horga. Cambridge Scholars Publishing, 2013. 530 p.
9. P. Wilkinson. International Relations: A Very Short Introduction. OUP Oxford, 2007. 160 p.

Анотація

Жовтоніжко Л. М. Міжнародно-правове регулювання співробітництва європейських держав у галузі культури: стан наукової розробленості проблем теорії та практики. – Стаття.

У статті проаналізовано стан наукової розробленості проблем теорії і практики міжнародно-правового регулювання співробітництва європейських держав у галузі культури. Запропоновано перспективні напрямки наукових досліджень у цій галузі.

Ключові слова: міжнародно-правове регулювання в галузі культури, європейське культурне співробітництво в галузі культури, культурні цінності.

Аннотация

Жовтонижко Л. Н. Международно-правовое регулирование сотрудничества европейских государств в области культуры: состояние научной разработанности проблем теории и практики. – Статья.

В статье проанализировано состояние научной разработанности проблем теории и практики междуна-

родно-правового регулирования сотрудничества европейских государств в области культуры. Предложены перспективные направления научных исследований в этой области.

Ключевые слова: международно-правовое регулирование в области культуры, европейское культурное сотрудничество в области культуры, культурные ценности.

Summary

Zhovtonizhko L. N. International legal regulation of cooperation of European countries in the field of culture: the state of scientific development of problems of theory and practice. – Article.

The article analyzes the state of scientific elaboration of theory and practice problems of international legal regulation of European states cooperation in the field of culture. Prospective directions of scientific researches in this area are offered.

Key words: international legal regulation in the field of culture, European cultural cooperation in the field of culture, cultural values.